

Criminologie en strafrechttheorie

Verslag Jubileumcongres: 'Vooruitzichten in de Criminologie'

Op 17 juni jongstleden vierde de Nederlandse Vereniging voor Criminologie (N.V.K.) haar vijfentwintigjarig bestaan, een uitgelezen moment om te bezinnen over de toekomst van de criminologie. In de schaduw van het *fin de siècle* werd op die bewuste dag een congres georganiseerd met de hoopgevende titel 'Vooruitzichten in de Criminologie'. Dat diezelfde dag, precies veertig jaar geleden het eerste nummer van het *Nederlandse Tijdschrift voor Criminologie (T.V.C.)* boven de doopvont werd gehouden, was een bijkomende reden tot feestvreugde.

De leidraad van het congres was de vraag waarover criminologen spreken in het symbolische jaar 2010. Hoe zal criminaliteit er dan uit zien? Op welke wijze zal de maatschappij hierop reageren? Tot wat zal de criminologie als vakgebied zich dan ontwikkeld hebben? Op deze en vele andere vragen probeerden de zowat 150 aanwezige deskundigen een antwoord te vinden. Een gedeeltelijke neerslag van de repliek op deze moeilijke kwesties is terug te vinden in de congresbundel, geredigeerd door Gerben BRUINSMA, Henk VAN DE BUNT en Ben ROVERS.

Vooraleer dieper in te gaan op de bijdragen in deze bundel, lijkt het ons nuttig even stil te staan bij de geschiedenis van de N.V.K. Zowel de N.V.K. als het T.V.C. ontstonden en groeiden in een context van geleidelijke professionalisering van de criminologie. Voor de zestiger jaren kende de wetenschap een sterk individugebonden invulling door een kleine groep hoogleraren. De woelige jaren '60, met de emancipatie van sociaal-wetenschappelijke disciplines, gingen gepaard met een toename aan leerstoelen. Begin jaren '70 telde elke universiteit minstens één leerstoel Criminologie. De nieuwe hoogleraren organiseerden zich in de Stichting Interuniversitair Contact Orgaan (S.I.C.C.O.).

De toename van het aantal criminologen leidde op 17 juni 1974 tot de oprichting van een beroepsvereniging voor criminologen, de N.V.K.,

met als voornaamste doelstellingen het organiseren van congressen en studiebijeenkomsten en het bijeenbrengen van onderzoekers die de universitaire opleiding Criminologie wilden bijspijkeren. Het congres van 17 juni 1999 maakt deel uit van de driejaarlijkse cyclus van congressen waarop actuele thema's vanuit een criminologisch perspectief worden bekeken.

In navolging van het congressthema 'Vooruitzichten in de Criminologie' belichten we hier aan de hand van de bijdragen in de bundel de verschillende hedendaagse en toekomstige visies op de criminologiebeoefening.

Stan DESSENS wijst, als spreekbuis van het Ministerie van Justitie, op enkele hete hangijzers in het criminologisch discours die tijdens de dag regelmatig terug opduiken. Door een verharding van de samenleving nemen onveiligheidsgevoelens toe hoewel het aandeel criminaliteit gedaald is. Er bestaat echter een vermoeden dat criminaliteit zal stagneren ondanks de toenemende aandacht van politie en justitie. Onderzoek en reflectie zijn dan ook waardevol om de toekomst te kunnen voorspellen. DESSENS beklemtoont het belang van prognosemodellen aangezien criminologie moet kunnen inspelen op actuele problemen in plaats van achterop te lopen.

Een belangrijke wijziging in het criminologisch domein is de intrede van disciplines als biologie, psychologie en bedrijfskunde in verklaringsmodellen voor criminaliteit en de nood aan financiële en fiscale know-how bij de analyse van economische criminaliteit. Deze diversiteit is tegelijkertijd noodzakelijk en problematisch. De criminoloog balanceert op het slappe koord tussen multidisciplinariteit en fragmentering van de wetenschap.

Dat Amerikaanse criminologische theorieën ongenueanceerd overgenomen worden in kleinschaliger West-Europese landen, zoals in Nederland, leidde er vaak toe dat typisch Amerikaanse problemen plots in alarmerende proporties uit het niets te voorschijn kwamen. Op Amerikaanse leest geschoeide maatregelen misten dan ook hun doel. Neigt Nederland steeds meer naar 'een Amerikaanse samenleving' waarin 'Amerikaanse verklaringen voor criminaliteit en geweld wel hun legitimatie vinden? Het antwoord van Ineke HAEN in 'Steeds meer "Amerikaanse toestanden" in Nederland?' heeft belangrijke repercussies op een her-

oriëntering van het toekomstig criminologisch denken.

'Amerikaanse toestanden' wordt door Ineke HAEN vertaald in een verzwarende van criminaliteit (in prevalentie en in ernst), politisering en racialisering van publieke en politieke reactie op criminaliteit en verharding, juridisering en verzakelijking van rechts- en normhandhaving. Ineke HAEN ziet deze ontwikkeling in Nederland nog niet zo'n vaart lopen. Alhoewel Nederland op het vlak van preventie en veiligheid sterk aanleunt bij de Angelsaksische traditie, wordt het gekenmerkt door enkele factoren die de veramerikanisering afremmen zoals de kleinschaligheid, de gedeelde verantwoordelijkheid van individu en overheid voor het welzijn van de burger, de gecontroleerde vrije markteconomie en het gebrek aan een historisch gegroeide gewelddadige cultuur.

Het betoog van Ineke HAEN werd op een algemene zucht van verlichting onthaald, alsof de spreker een 'verlossende boodschap' kwam verkondigen. Ineke HAEN toont echter duidelijk een beweging aan die ook in Nederland aan de gang is, een beweging die de Criminologie in de toekomst niet uit het oog mag verliezen. 'Het zal wel meevallen!' maar toch.

Frank VAN TULDER, Petra STEINMANN en Ab VAN DER TORRE stellen vast dat op het gebied van de criminologie en justitie het werken met prognosemodellen, zoals dit gebeurt binnen economie (econometrie) en demografie, ontbreekt. Vooral omdat de criminologie als wetenschap het beleid moet ondersteunen, vinden zij het belangrijk dat het congres aandacht besteedt aan dit aspect. In hun stuk beschrijven zij een model (en enkele toepassingen), het zogenaamde 'Jukebox-1 model', dat sedert kort op het W.O.D.C. gebruikt wordt als hulpmiddel voor beleidsvoorbereiding. Deze 'criminometrie' legt op landelijk niveau verbanden tussen maatschappelijke en beleidsmatige factoren enerzijds en criminaliteitsomvang en de behoefte anderzijds. De auteurs wijzen er wel op dat perfecte modellen, voorspellingen of verklaringen niet bestaan. Onzekerheden in de toekomst, onder- of overschatting zijn blijvende risico's waarmee rekening moet worden gehouden.

Wanneer we een prognose maken over de toekomst van de criminologie, moet dit ook een beeld bevatten over de toekomstige daders en slachtoffers van criminaliteit. De voorspelbaarheid vraagt om een diepgaande analyse van het levenspatroon van mensen en hun leefomgeving geke-

derd in de socio-economische ontwikkelingen van de samenleving. De auteurs Cora MAAS-DE WAAL en Karin WITTEBROOD spitsen zich toe op de vergrijzing van de bevolking en de repercussies op criminaliteit en preventie. Bevolkingsanalyses voorspellen een vergrijzing van de bevolking tot 2030. De levensstandaard van deze oudere bevolking zal gevoelig stijgen aangezien het opleidingsniveau in het algemeen hoger ligt. Juist dit opleidingsniveau speelt een belangrijke rol in criminaliteit en preventie voor de ouderen. Mensen hebben meer de kans om buitenshuis aan vrije tijdsbesteding te doen, ze zullen fysisch sterker zijn dan voorgaande generaties, ze zijn meer gepoliteerd en participeren actief aan het sociale leven. Ouderen hebben, volgens resultaten van criminologisch onderzoek, meer angst om slachtoffer te worden terwijl het effectief slachtofferschap bij deze bevolkingscategorie relatief toch lager ligt. Daaruit leiden de auteurs af dat de toekomstige ouderen een lagere tolerantiegraad zullen vertonen tegenover 'criminaliteit als onoplosbaar probleem'. De vraag naar beveiliging neemt in de toekomst toe en aangezien ouderen veel mobieler zullen zijn dan de huidige bejaarde, zaaien deze beveiligingsmaatregelen zich in de toekomst functioneel en geografisch uit over het maatschappelijke leven. We mogen uit dit onderzoek afleiden dat een steeds grotere vraag zal komen naar beveiliging van de publieke ruimte door de verhoging van politieel toezicht en van de (ge)private (iseerde) ruimte door een stijging van private beveiliging.

Max KOMMER stelt dat de criminologie bij uitstek de wetenschap van de toekomst is, want door al haar zwakheden (veelheid aan theorieën en onvermogen om te verklaren) is ze uiterst geschikt om voorspellingen te doen. Als je wilt weten hoe de criminaliteit er in 2010 zal uitzien, hoef je maar evoluties op drie gebieden voor ogen te houden: individuele en sociale factoren die aanzetten tot criminaliteit, sociale en technische factoren die criminaliteit mogelijk maken en de wetgeving zelf. Met enkele bezwaren in het achterhoofd schetst de auteur deze evoluties aan de hand van een schema over theorievorming binnen de criminologie.

Uit het beeld dat de auteur projecteert, blijkt duidelijk dat epistemologische integratie aan de criminologie voorbij is gegaan. Maar misschien ligt de kracht van de criminologie juist in deze diversiteit, in de mogelijkheid tot het schetsen van zeer diverse globale scenario's.

In 'Expressief Masculinisme, over de toekomst van zinloos geweld' zoekt Bas VAN STOKKOM een verklaring voor het stijgend zinloos geweld bij jongeren. In tegenstelling tot de criminologische traditie, neemt de auteur niet de beveiliging van de samenleving als uitgangspunt voor een analyse van jongerengeweld maar stelt hij de vraag waarom middenklasse jongeren zich profileren in zinloos geweld. Voor VAN STOKKOM is zinloos geweld van jongeren uit achtergestelde buurten een bijna vanzelfsprekendheid, gezien de sociale achterstelling waaruit een gebrek aan zelfcontrole voortvloeit. Voor het toegenomen geweld van aangepaste jongens uit de middenklasse bestaat er niet zo'n pasklaar antwoord. Deze jongens komen uit gezinnen waar ze veel warmte krijgen en waarden als respect voor anderen meekrijgen. De auteur zoekt een verklaring in het impulsief acting-out gedrag en machogedrag dat in de jongerencultuur als norm geldt.

Bas VAN STOKKOM meent dat de socio-economische en culturele ontwikkeling van de samenleving een kloof heeft geslagen tussen biologische en sociale volwassenwording. Kinderen van de huidige generatie worden tot hun achttien als niet-volwaardige participanten beschouwd terwijl ze op veel jongere leeftijd de geheimen van de volwassen wereld doorgonden. Volgens een berekening zou het rol vacuüm in de 21ste eeuw oplopen tot 14 jaar terwijl dit nu vanaf 17 jaar is. Het acting-out gedrag is dan een wijze van protest tegen het 'nog niet zijn'. Het komt vooral tot uiting tijdens de vrije tijdsbeleving en wordt gevoed door de medicacultuur.

Wat betekent deze analyse voor de toekomst van de criminologie? We kunnen deze bijdrage begrijpen als een protest tegen de wijze waarop zinloos geweld van jongeren in het criminologisch domein benaderd wordt vanuit het standpunt van een veilige samenleving. Jongeren worden door deze benadering nog veel meer van alle verantwoordelijkheid uitgesloten. VAN STOKKOM ziet meer heil in een radicale ommekeer waarbij jongeren een positie krijgen toegewezen waarbij ze volledige verantwoordelijkheid dragen voor het handelen. Een vroege initiatie in de rol van volwassenen, kan jongeren van delinquent gedrag afhouden.

Sibo VAN RULLER heeft het vooral over de rol die tijdsgeest speelt in de keuze van de misdaadbestrijdingvorm. Naargelang de tijdsgeest evolueert ook het denken over misdaad en de bestrijding ervan. Dit is natuurlijk van belang om te

voorspellen wat de reflectie over criminaliteit in de komende jaren en decennia zal inhouden.

De auteur tekent aan de hand van twee scenario's (een pessimistisch en een optimistisch) de wisselwerking in denken over en aanpak van criminaliteit uit.

Waarschijnlijk zal niet één scenario in de toekomst de bovenhand halen maar zal, zoals in het verleden gebeurde, het ene scenario het andere afwisselen of zelfs tegelijkertijd werken. Wat wel niet meer zal terugkomen is het moraliserende karakter van strafrechtsuitvoering. Dit heeft volgens de auteur plaatsgemaakt voor een amoreel pragmatisme. Binnen het nieuwe discours is de verlorene van vroeger, de cliënt, de risicofactor of de contractant van de toekomst.

Ons inziens zal ook criminologie, naar de toekomst toe, blijven wisselen met eb en vloed van de tijdsgeest. Dat daarbij het jargon van cliënten, risico's en contractanten ook binnen het academische zijn intrede zal doen (voor zover dit nog niet gebeurd is), lijkt ons onvermijdelijk.

Om de vraag te beantwoorden hoe we zullen omgaan met de drugsproblematiek in 2009 blikkt Hans NELEN in 'Het drugsdebat in Nederland, een herhaling van zetten', allereerst terug op het drugsbeleid van de laatste tien jaar. Van daaruit maakt de auteur een schets van mogelijke aandachtspunten voor de toekomstige criminologie. Uit een analyse van criminologisch onderzoek leidt Hans NELEN af dat er een oververzadiging is van wetenschappelijk onderzoek naar druggebruik en drugshandel zonder dat daar nog een ophefmakende meerwaarde uit voortvloeit. Ook media, politie en justitie hebben zich de laatste jaren krampachtig geconcentreerd op het drugprobleem waardoor het rampzalige imaginaire proporties begon aan te nemen. Gezien de internationale weerstand tegen een permissiever beleid, is Nederland gedwongen de pragmatische weg van 'beheersbaarheid van het probleem', die tien jaar geleden werd ingeslagen, aan te houden. Het drugsbeleid krijgt in de toekomst weinig bewegingsruimte.

Eén van de minder wetenschapstheoretisch getinte artikelen betreft de bijdrage van Albert HAUBER over criminaliteit in en rond het openbaar vervoer. Toch vallen enkele vooruitzichten voor de criminologie als wetenschap uit de bijdrage te halen. Zo blijkt duidelijk dat criminologie in haar analyses rekening moet houden met ruimer maatschappelijke veranderingen om veranderingen in gedragingen te vatten. Daarenboven zullen mis-

drijven met een grotere economische impact meer aandacht opeisen naar de toekomst toe (wat voor een stuk samenhangt met de beleidsgerichtheid van criminologie). Ten slotte blijkt dat ook binnen het domein van het openbaar vervoer, net zoals op vele andere maatschappelijke terreinen, het discours over onveiligheidsgevoelens en een roep naar meer en verschillende vormen van controle, pertinent aanwezig zijn.

Het meest ontvullende artikel uit de bundel is waarschijnlijk de bijdrage van Bob HOOGENBOOM getiteld 'Van de oude mensen en de dingen die voorbij gaan: "criminologie in 2018"'. In zijn artikel stelt de auteur onomwonden de vraag naar toekomst van de criminologie als afgebakend wetenschappelijk domein.

We schrijven het jaar '2018', een criminologische *videoconferencing* op wereldschaal. De deelnemerslijst is veelzijdig: politicologen, bestuurskundigen, riskmanagers, economen, medisch deskundigen, planologen en architecten. Grote afwezigheid is de traditionele criminoloog. Vanuit ontwikkelingen die nog in een aanvangsfase zitten maar waarvan de contouren al duidelijk te merken zijn, verduidelijkt Bob HOOGENBOOM zijn voorstelling dat de criminoloog in de toekomst niet meer zal meespelen op het terrein van veiligheid en controle. Bijna in tegenstelling tot wat Ineke HAEN beweert, stelt de auteur de hypothese voor op dat we evolueren naar een markt society waar alles geregeld wordt door economische principes als vrije concurrentie en winstmaximalisatie. In deze marktsamenleving hebben straatcriminaliteit, druggebruik, zinloos geweld hun maatschappelijk belang verloren. Fraude en corruptie door overheidsinstellingen, de financiële wereld en de bedrijfswereld zijn nu aan de orde.

De traditionele criminologie heeft zich in de twintigste eeuw ingegraven in het eigen onderzoeksobject, de vraag naar de effectiviteit van het overheidsbeleid met betrekking tot veiligheid en bestraffing. Waar nieuwe vormen van criminaliteit opduiken, blijft de criminoloog bij gebrek aan expertise, oppervlakkige discussies voeren, zonder zijn/haar kennis verder op te bouwen.

Fragmentering is een algemeen onomkeerbaar fenomeen in de sociale wetenschappen, zo ook in de criminologie. Deze fragmentering is wenselijk omdat op het grensvlak tussen verschillende disciplines een nieuw denken is ontstaan over misdaad en straf.

Security- en Riskmanagement, cybercrime, therapie, control design maken in de toekomst het

criminologisch discours als deeldiscours van andere disciplines. De criminoloog die deze fragmentering weigert te zien, zal steeds achter de feiten blijven aanhollen. Aan ons de keuze, ofwel blijven we ons verzetten tegen de fragmentering van de criminologie en worden we in de toekomst als curiosum weggelachen, ofwel gaan we mee in de stroom van verbodsbreking en specialisatie waardoor we extreme ontwikkelingen tijdig een halt kunnen toeroepen.

Anton VAN WIJK, Theo DORELEIJERS en Ruud BULLENS houden in hun stuk over jeugdige zedendelinquenten een pleidooi voor een interdisciplinaire benadering van criminaliteit. In hun ogen is criminologie meer misdaadkunde dan fundamentele wetenschapspraktijk en wil de criminoloog deze rol vervullen, dan moet het werken met 'monotheorieën' plaats ruimen voor een blik over de eigen grenzen van de discipline. Naar de toekomst toe zal de criminologie steeds meer een interdisciplinaire wetenschap worden, want hierin ligt haar opdracht en haar legitimering.

De auteurs passen dit concreet toe op de studie van jeugdige zedendelinquentie. In dit kader breken zij een lans voor het 'biopsychosociale' model. Dit betekent dat zowel lichamelijke processen (van neurobiologische en hormonale aard), negatieve ervaringen in het gezin (dysfunctionele gezinsstructuur), ontwikkelingspsycho(patho)logische kenmerken (hechting), eigen slachtofferschap (het 'vampiersyndroom'), sociaal-culturele factoren (maatschappelijke tolerantie ten opzichte van bepaalde praktijken) en vooral het samenspel van deze componenten kunnen bijdragen tot het plegen van dergelijke vormen van zedendelinquentie.

Zoals reeds gesteld, geeft de congresbundel maar een vrij beperkte weergave van hetgeen op 17 juni aan bod is gekomen. Tijdens de workshops in de namiddag werd ook gediscussieerd over zaken zoals onderwijs in de criminologie, criminaliteitspreventie, buurtjustitie en wijkgerichte aanpak, internationalisering van criminaliteit, geweld, fraude, economische en georganiseerde criminaliteit, bemiddeling en herstelrecht, media, jongeren, dieren mishandeling, straftoemeting en interdisciplinariteit.

Tussen de lezingen door werden voor de deelnemers aan het congres stellingen geprojecteerd over maatschappelijke veranderingen die zich mogelijk in de toekomst kunnen voordoen. Het publiek kreeg de kans een stem uit te brengen over deze stellingen waarna de resultaten onmiddellijk op het scherm verschenen. De waarde van

deze oefening ging enigszins de mist in. Allereerst was het voor het publiek niet echt duidelijk of dit meningsvragen waren dan wel nuchtere toekomstvoorspellingen los van enige subjectieve perceptie van deze ontwikkelingen. Ten tweede kregen we geen beeld van de plaats van de criminologie binnen deze evolutie. Stellingen over de toekomst van de criminologie in 2010 werden angstvallig vermeden.

Uit het stemgedrag bleek wel dat het publiek de toekomst niet zo rooskleurig inzielt. Naar we hopen heeft dit een belletje doen rinkelen bij de criminoloog die 's avonds naar huis terugkeerde om op de traditionele wijze verder te boeren.

Veel verschillende thema's kwamen aldus aan bod, maar jammer genoeg werden weinig fundamentele wetenschapstheoretische discussies gevoerd over de criminologie. Misschien duidt deze oppervlakkigheid wel op de meest fundamentele evolutie in de criminologie die reeds geruime tijd aan de gang is maar naar de toekomst onvermijdelijk lijkt, namelijk de steeds toenemende specialisatie en fragmentatie.

Jimmy FEYS en Gudrun VANDE WALLE

Vervolg, berechting en magistratuur

De aandacht van de lezer wordt gevestigd op de bijdrage van Sabine DE VALCK 'Naar een meer humane, toegankelijke en efficiënte justitie ... De uitdaging van de justitiehuizen' op deze pagina.

Maatschappelijke dienstverlening

De aandacht van de lezer wordt gevestigd op de bijdrage van Sabine DE VALCK 'Naar een meer humane, toegankelijke en efficiënte justitie ... De uitdaging van de justitiehuizen' op deze pagina.

Strafuitvoering en justitiële hulpverlening

Naar een meer humane, toegankelijke en efficiënte justitie ... De uitdaging van de justitiehuizen¹

Justitie wordt in de jaren '90 met belangrijke ontwikkelingen geconfronteerd. Er is een toename in de vraag naar rechtspleging, in regelgeving, conflictstof. De snelheid en accuraatheid van justitie komt ernstig onder druk te staan. Ingewikkelde en lange procedures, technisch jargon... bemoeilijken de toegankelijkheid. Tegelijk ontstaan er op het veld andere benaderingen. Magistraten, politiediensten en gevangenis worden in toenemende mate bijgestaan door psychomedisch-sociaal personeel, alternatieven worden uitgebreid...

Tot in de jaren '80 is het aanbod van overheidsreclassering beperkt. Samen met de uitbreiding van de taken binnen justitie in de jaren 90 groeit ook de versnippering van initiatieven op het veld. Het gaat om een versnippering van de reglementering van de justitiële begeleiding en voorlichting, van het personeel over verschillende diensten, een gebrekkige zichtbaarheid, weinig interne en externe samenhang, een beperkte logistiek en leidinggevende ondersteuning en een veel te hoge werklast. Er is geen coherent beleid, geen structurering of degelijke organisatie van de justitiële begeleiding en voorlichting.

Ook de gemeenschappen en gewesten ontwikkelen steeds meer initiatieven omtrent justitiële materies, net zoals binnenlandse zaken. Steden en gemeenten spelen een actieve rol in de uitbouw van alternatieve projecten. Al deze initiatieven vergen een steeds intensere samenwerking tussen magistratuur, advocatuur, lokale overheden, justitiële diensten en hulpverlening.

Om de efficiëntie en effectiviteit van justitie te verbeteren, de humane aanpak te optimaliseren en de toegankelijkheid te verhogen werden op de ministerraad van 30 augustus 1996 enkele maatregelen genomen. De oprichting van de justitiehuizen kadert binnen deze beleidslijnen. Het justitiehuis staat specifiek in voor het binnenbrengen

¹ Met dank aan Directeur-generaal Anne VANDESTEENE voor de juridische informatie en kritische bemerkingen.